

Història

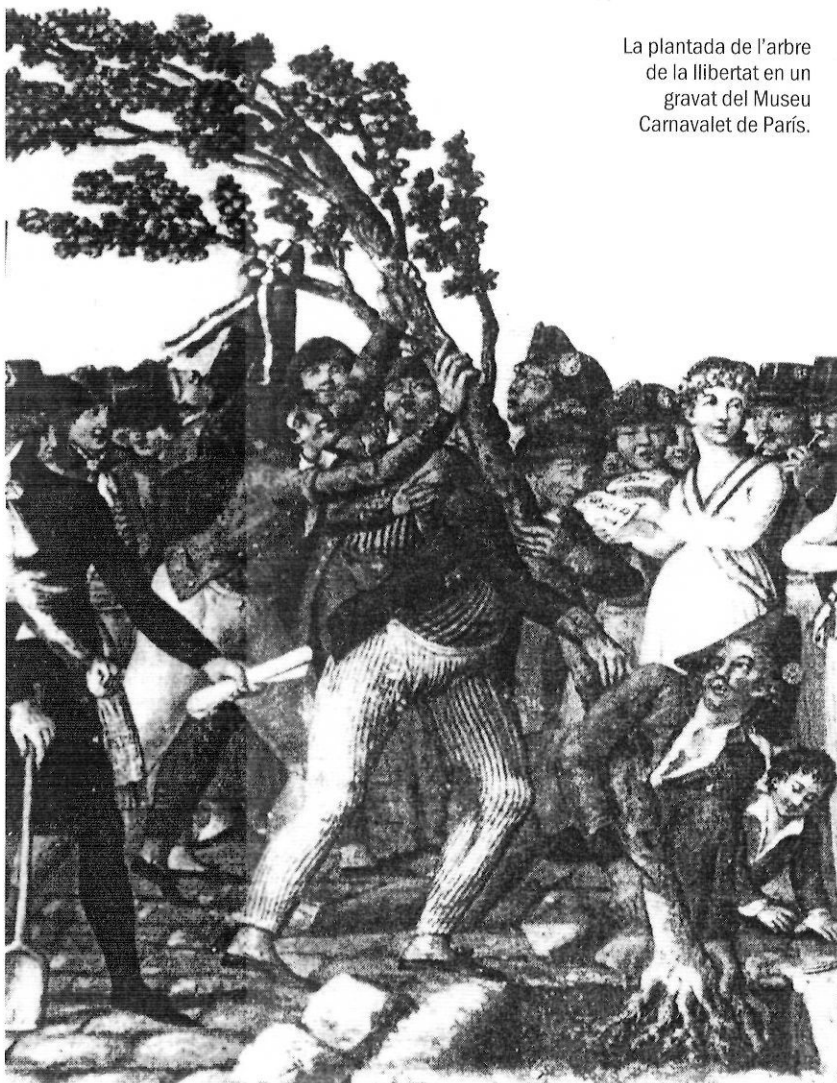
Els carlins i la simbologia liberal

Un episodi de la tercera guerra carlina a la Garrotxa

Jesús M. Gutiérrez

Albert Reixach

La plantada de l'arbre de la llibertat en un gravat del Museu Carnavalet de París.

Sense entrar en definicions complexes dels valors que adquireix la simbologia política, analitzada des de perspectives sociològiques o antropològiques, cadascun dels models d'organització social i política vigents en cada moment històric han deixat voluntat de transcendència elaborant i creant la seva pròpia identitat simbòlica. Aquest escrit vol servir com una aportació a la reflexió (o, potser, disquisició teòrica) al voltant d'una de les anècdotes més carregades de simbolisme que va viure la comarca de la Garrotxa al llarg del s. XIX i que s'inscriu en la tercera carlinada, tot aprofitant l'avinentsa de l'any Vayreda que acabem de celebrar.

Un període de tensions

La coneguda com a Revolució de Setembre o Gloriosa de 1868 va significar l'inici d'un període farcit de tensions i debats sobre les formes d'implantació de l'estat liberal a Espanya, conegut genèricament com a Sexenni Revolucionari. Van ser uns anys d'una crisi social i econòmica continuada, que venia ja dels anys immediatament anteriors (la crisi del regnat d'Isabel II), marcada per una davallada de l'activitat econòmica i industrial, amb força penalitats per a la supervivència dels sectors socials més desprotegits, els treballadors, incapaços de defensar-se com a classe en un cycle inflacionista i de carestia d'aliments, i en què les manifestacions de lluita social s'anaven reproduint de manera ininterrompuda. La crisi s'incrementava any rere any, i a la comarca de la Garrotxa es van produir nombrosos acomiadaments d'obrers i tancaments d'algunes de les principals empreses (situades en l'eix econòmic del Fluvià), afectades per la manca de matèries primeres, les dificultats per proveir-se de recursos energètics (limitats com estaven a l'energia hidràulica del Fluvià, clarament insuficient) i el molt deficient sistema de transport i distribució de les mercaderies. Tot plegat no feia res més que incrementar el radicalisme dels sectors obrers, beneficiats per l'amplitud del nou marc polític, més tolerant amb els drets i les llibertats socials, tal com recollia la Constitució del 1869.

En aquest ambient i context de tensió i agitació socials es va esdevenir un procés molt accelerat de transformació de la societat espanyola, catalana i garrotxina. Lògicament, no era el millor dels ambients ni el més desitjat dels contextos per plantejar reformes ni solucions als molts problemes que arrossegava la nostra societat del s. XIX.

En aquesta plaça Major de Santa Pau se suposa que s'hi havia plantat l'arbre de la llibertat que els homes d'Estartús van tallar i cremar.

L'arbre de la llibertat

De totes maneres, els liberals catalans, i en el nostre cas els d'aquesta zona de la Muntanya (més tard coneguda com a Garrotxa), tot i la divisió entre les diferents famílies polítiques i entre monàrquics (la majoria) i republicans (una petita minoria), van prendre l'exemple de França i van escollir l'arbre com a símbol de la retrobada llibertat. Així, entre el 1869 i el 1872 es van anar plantant «arbres de la llibertat» arreu del país. A la nostra comarca, la majoria van ser oms, una relíquia i símbol de potència, dignitat i naturalesa. A Olot, per exemple, l'arbre va ser plantat en un emotiu i popular acte d'homenatge a la llibertat civil; també a Santa Pau, tot i que en aquesta població es va produir un encès debat municipal, amb postures molt enfrontades entre els partidaris de plantar-lo i els contraris. Aquests últims, com és lògic, estaven molt en la sintonia de les posicions més reaccionàries i tradicionalistes, pròpies dels carlins, tendència que a la comarca tenia una àmplia

presència en els àmbits rurals, que ja havien manifestat clarament la seva posició política durant la primera i segona carlinades. I aquesta polèmica condicionà la vida del petit arbret, menut com la llibertat que representava en una terra dominada pels enemics declarats del liberalisme.

A partir dels documents conservats a l'Arxiu Municipal de Santa Pau, es pot comprovar que la voluntat de plantar l'arbre va començar a prendre cos el febrer del 1872. El fet, com ja hem dit, arrencà amb polèmica: el 10 d'aquell mes es va registrar una carta signada pel Centre Monàrquic d'Olot, adreçada a l'alcalde de Santa Pau,⁽¹⁾ que literalment diu: «Son las 4 de esta tarde en que acabo de recibir un escrito del Sr. Comandante Militar de Olot, que copiado dice así. El Centro Monárquico de esta villa está altamente interesado en saber si en el día de mañana se planta el Arbol de la Libertad y con objeto de que este acto tenga toda la solemnidad posible tenemos proyectado apoyarles con la asistencia de varios individuos de los

Un arbre de pedra a l'entrada de l'ajuntament de Girona.

voluntarios de la Libertad. También asistirá a este acto el Comandante Militar con alguna fuerza del Ejército, en su consecuencia al deber de este dará Usted la contestación del resultado de la contestación del Alcalde= El Comandante Militar Pere Pastor= Sr. Juez Municipal de Sta. Pau. En su consecuencia me dará U. contestación por el mismo con el... por si da licencia para plantar el árbol de la Libertad para que en caso contrario pueda dar conocimiento de su negativa o insistencia a... Sr. Comandante y al M.Y. Sr. Gobernador de esta provincia la que muy mucho sentido. Dios guarde a Usted muchos años! Santa Pau, 10 de Febrero de 1872.

»El Juez Municipal – José Plana»

El dia 14 de febrer un grup de veïns es va adreçar al governador

provincial de Girona, davant el menyspreu mostrat per l'Ajuntament del municipi, i li van fer la següent petició(2): «M.Y. Los suscritos monárquicos liberales del pueblo de Santa Pau acuden respetuosamente ante la autoridad de Us. y esponen que deseosos secundar la expansión del espíritu liberal que empieza a desarrollarse en este pueblo han resultado plantar el árbol de la libertad en la plaza de la Constitución pidiendo para ello, de palabra y por escrito, la debida autorización de la autoridad local; y como quiere que esta, sin duda por sus tendencias a una situación reaccionaria ha desatendido con protestas y evasivas la pretensión de los esponentes, es por ello que: A Vs. suplican se digne conceder facultad a los firmantes para realizar con la debida solemnidad la plantación de dicho árbol como signo de entusiasta adhesión a la Monarquía Constitucional de Amadeo I. Así lo esperan del patriotismo de Vs. M.Y.S. Santa Pau a los 14 de Febrero de 1872». L'escrit va acompanyat de les signatures de Carlos Coll, Juan Coll, Frco. Pagès, Pera Pagés, Juan Fexas, José Vilarrasa, Sidro Carits, José Plana, Esteban Pujolàs, Jacinto Mateu, Salvador Roca, Martí Rígau, Manel Carits, Bartolomé Badosa, Jacinto Coll, José Plana, Juan Comadevall i Isidro Jordà.

Una setmana més tard va arribar la resposta del governador, òbviament afirmativa:(3) «En vista del informe dado por V. en la instancia que remite a ese Ayuntamiento en 17 del actual relativo a conceder permiso para plantar el árbol de la libertad en la plaza de la Constitución de esa villa, he acordado acceder a lo que solicitan los firmantes de dicha que a V... Gerona 22 de febrero de 1872= Pedro Torres».

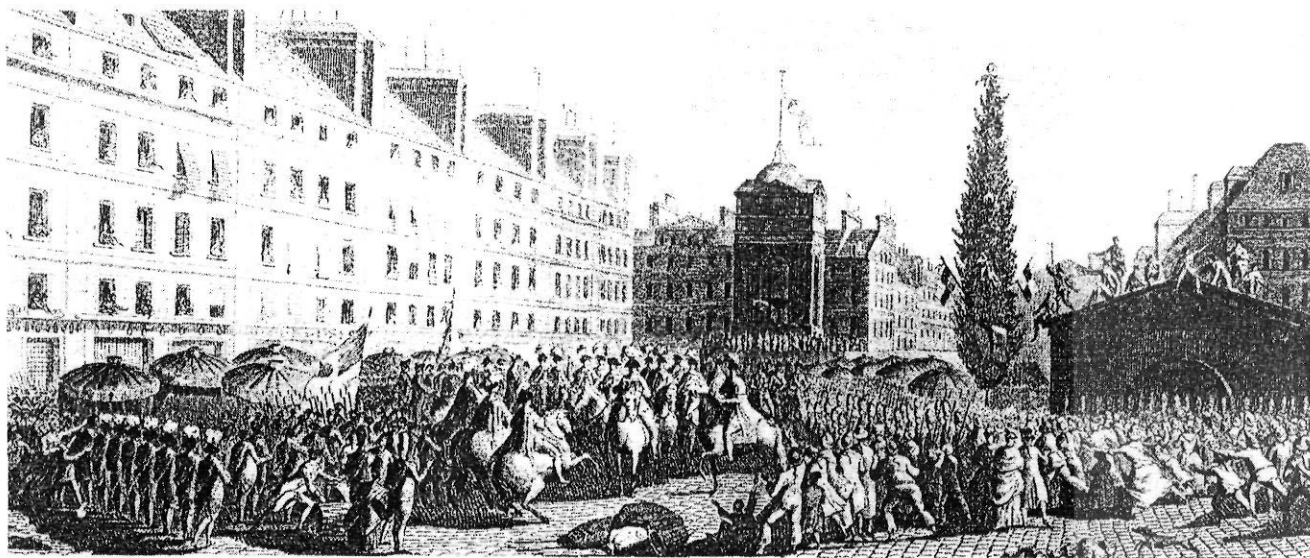
Sorprenentment, però, l'alcalde de la vila, en la seva contesta, va objectar que no havia rebut cap sol·licitud en relació amb l'arbre:(4) «En contestación a su oficio de hoy debo decirle que hasta el presente ningún vecino de este Distrito me ha pedido licencia ni día para plantar el árbol de la libertad, ni el sitio donde se deseaba plantar; de consiguiente cuando se me pida la correspondiente licencia por individuos de este Distrito y el lugar donde se deseaba plantar, daré mi contestación».

Vista, doncs, aquesta contradicció (es demana informació sobre un fet que des de la part sol·licitant es creu imminent i el consistori simula no estar-ne assabentat), arribem a la conclusió que la celebració d'un acte amb concurrència institucional i dotat del simbolisme que pretenien donar-hi un determinat sector de santapauencs d'ideals monàrquics constitucionals (majoritàriament habitants del nucli urbà i professionals liberals o menestrals), amb el suport de les jerarquies militars, es veia contínuament frenada pel més ferm dels obstacles: la mateixa corporació municipal, cúpula monopolitzada pels terratinents i propietaris locals, carlins de soca-rel.

Malgrat els entrebancs, al tombant del mes, una vegada rebuda l'autorització del governador provincial, les autoritats locals devien concedir el permís per plantar l'arbre, se suposa que a la plaça major, entre els porxos i davant l'església. Desconeixem, tanmateix, les condicions en què finalment s'hi va procedir, ja que no hem pogut identificar ni localitzar cap altre document relacionat amb la plantada de l'arbre.

L'arbre tallat

Desgraciadament, però, el març del mateix any 1872 s'inicià la Tercera Carlinada, i entre els fets ocorreguts a

L'arbre, centre d'una festa única a París.

la Garrotxa, una partida carlina dirigida per l'Estartús (un capitost carlí originari de Sant Privat d'en Bas i protagonista d'algunes de les accions més violentes a la nostra comarca) i formada per uns 300 homes va entrar en el poble el 15 de juny del 1872. La seva primera acció va ser tallar l'arbre, com s'afirma en un comunicat a la comandància militar de 12 de juny del 1872: «A la entrada de esta anocheciendo ha entrado Estartús en esta villa con algunos 130 [?] hombres y después de haber cortado el árbol de la libertad y haber comido y bebido se han ido por la parte de Mieras de donde parece habían venido...»;(5) en altres fonts que recullen Ramon Grabulosa i el doctor Danés es pot llegir també que van tallar l'arbre, el van transformar en creu i el van cremar.

La imatge que suggereixen aquests fets és la d'uns homes armats envoltant l'arbret «crucificat» i cremat, cridant d'alegria i donant visques al seu «rei» i als seus caps per la proesa aconseguida.

Deixant de banda l'absurditat de l'acció, podríem interpretar els seus

possibles significats simbòlics. Què es volia demostrar tallant l'arbre de la llibertat? Doncs que no s'havia de respectar un arbre que, només pel fet d'existir i ser qualificat «de la llibertat», era considerat un perill pels enemics declarats dels drets civils democràtics. No n'hi havia prou, de tallar-lo: calia fer-ne mofa convertint-lo en creu i cremar-lo, en una escena més pròpia d'un conclave del Ku Klux Klan que no pas de dirigents polítics que lluitaven per imposar el seu pretendent a la monarquia espanyola.

En una comarca com la Garrotxa (i cal insistir sempre que és profundament falsa l'etiqueta que la titlla de «comarca carlina»), actes com aquest deixen un regust molt desagradable. Qualsevol intent de justificació cau pel pes de la raó. Precisament, aquesta mateixa raó fa impossible de justificar alguns dels fets considerats heroics i/o gloriosos de les tropes carlines, com ara l'incendi de Tortellà, els afusellaments de les Preses o els actes salvatges de Llers i prop de Sant Joan de les Abadesses, on van ser afusellats 200 presoners capturats a

Olot. Es fa difícil imaginar-se una guerra d'espardenya i barretina que causi una mortaldat tan gran entre innocents.

Certament la guerra carlina ofereix episodis que avergonyeixen la condició humana. Alguns, pel resultat final de tantes morts absurdes i innecessàries; d'altres, com l'atemptat contra l'arbre de Santa Pau, són, simplement, un insult a la intel·ligència i la sensibilitat, no tant pel seu caràcter cruel i violent, sinó per la seva càrrega simbòlica. Per allò que explícitament volen significar, per la retallada dels drets i per la negació de la llibertat guanyada. Pel seu intent de negar l'íntima essència col·lectiva ansiosa de recobrar la seva definició. L'arbre com a símbol és un valor universal. Els seus destructors o detractors es neguen ells mateixos en la seva condició.

De fet, com s'ha dit abans, totes les grans revolucions han creat els seus propis símbols i/o estendards, des de banderes fins a elements abstractes que uneixen i donen identitat als moviments que les generen. Es tracta de manifestacions pròximes a valors de

caràcter religiós i que, en alguns casos, es produeixen en substitució de la religió considerada oficial.

El significat dels símbols

Aquest fenomen sociològic és comú a tots els corrents socials i a tots els moments històrics, des dels moviments més reaccionaris (el color blanc de la monarquia, l'esvàstica nazi, els *lictors feixistes* o el *yugo y las flechas* falangistes, per exemple), fins als més revolucionaris i radicals (el color vermell i la falç i el martell dels grups comunistes o el roig i negre dels anarquistes).

Amb tot, el significat contemporani de la simbologia es va iniciar durant la Revolució Francesa, un moment màgic i únic pel que fa a la creativitat i als valors socials, en part vinculats al procés de demolició de l'estructura tradicional de la monarquia absoluta i a la transformació de les societats agràries, que va obrir les portes a multitud de manifestacions ideològiques, culturals, socials i polítiques, cadascuna amb la seva pròpia imatge i simbologia. De fet, a la França de final del segle XVIII es va produir una autèntica explosió de l'enginy humà pel que fa la recerca de nous símbols: només cal recordar, per exemple, el culte a l'Ésser Suprem o l'intent fallit d'instaurar un calendari nou. En aquell moment els revolucionaris van adoptar un símbol comú: l'arbre, que a partir de llavors va representar la llibertat guanyada. La França de la Constitució de 1791 es va omplir d'arbres plantats a les places de les poblacions en actes cívics de gran contingut simbòlic, autèntics monuments vius a l'esperit revolucionari, de transformació i de transgressió dels valors tradicionals, d'*ancien régime*, convertits en elements laics d'una nova religió cívica i ciutadana. A *Comprendre la Revolució Francesa* (Crítica, 1983), Albert Soboul recull del llibre de Ma-

A França, les monedes d'1 i 2 euros duen l'arbre com a símbol de la llibertat.

thiez *Les origines des cultes révolutionnaires* l'afirmació següent: «Hi ha una religió revolucionària l'objecte de la qual és la institució social en ella mateixa. Aquesta religió té els seus propis dogmes obligatoris (la Declaració dels Drets, la Constitució), els seus símbols envoltats d'una veneració mística (els tres colors, els arbres de la Llibertat, l'altar de la Pàtria, etc.), les seves cerimònies (les festes cíviques), les seves pregàries i els seus càntics». Aquests mateixos arbres de la Llibertat continuen presents encara avui a la majoria de les principals places públiques franceses, acompanyant els monuments als caiguts francesos en les dues grans guerres del segle XX. És possible enllaçar millor els elements simbòlics de la història contemporània?

Podem valorar, doncs, quin és el seu significat simbòlic: l'arbre està arrelat a la terra. Així, les seves arrels el lliquen als sentiments més profunds i primaris, els més autèntics, així com la llibertat es creu vinculada a l'essència mateixa de la condició humana, sense la qual la seva qualitat perd la seva característica principal. Sabem, a més, que l'arbre creix a partir d'un tronc comú, com no pot ser de cap altra manera, igual que la llibertat ha de ser una i comuna per a tothom, sense adjectivacions complementàries que només la limiten, la condicionen o la qualifiquen, sempre en sentit contrari a

l'esperit de la mateixa llibertat. I que creix formant anells concèntrics que fan engruixir el tronc i l'asseguren, l'enforteixen i li donen estabilitat i seguretat. Sabem també que, partint d'aquest tronc comú, l'arbre es «diversifica» en les seves múltiples branques i que, per més que cadascuna sigui autònoma, forma part de la unitat comuna. L'arbre com un tot i, alhora, divers; de la mateixa manera que els diferents sectors socials compromesos en la lluita per una societat més justa i lliure es manifesten de formes diferents (partits, agrupacions, sindicats) encara que tots estiguin lligats pel desig del manteniment de la llibertat social, que els uneix i els cohesiona. Fins aquí, cap dels seus significats simbòlics entra en contradicció amb els continguts de la família liberal, autèntica protagonista del procés polític revolucionari francès. Fins aquí cap dels seus valors no entra tampoc en contradicció amb el liberalisme català. Només es produeix la contradicció amb aquells que es manifesten explícitament i oberta contraris a la llibertat.

Jesús M. Gutiérrez i Albert Reixach
són historiadors.

Notes:

- (1) f. 138 (Comunicat a la Comandància Militar) 12-06-1872.
- (2) Dins *Libro de Comtas del Comu* (1795-1844) – carpeta amb cobertes de pergamí f.131 – «Arbol de la Libertad. Recurso presentado al Sr. Gobernador en 16 de Febrero de 1872 firmado por Carlos Coll y otros para plantar el Arbol de la Libertad remitido a informe a este Ayuntamiento por la citada autoridad. Dice Rdo. 48, fo.42»
- (3) Correspondència 1872
1.2. Resposta del governador provincial de Girona a l'alcalde de Santa Pau (22-2-1872)
- (4) Doc. 4.19
- (5) f. 138 (Comunicat a la Comandància Militar) 12-06-1872.